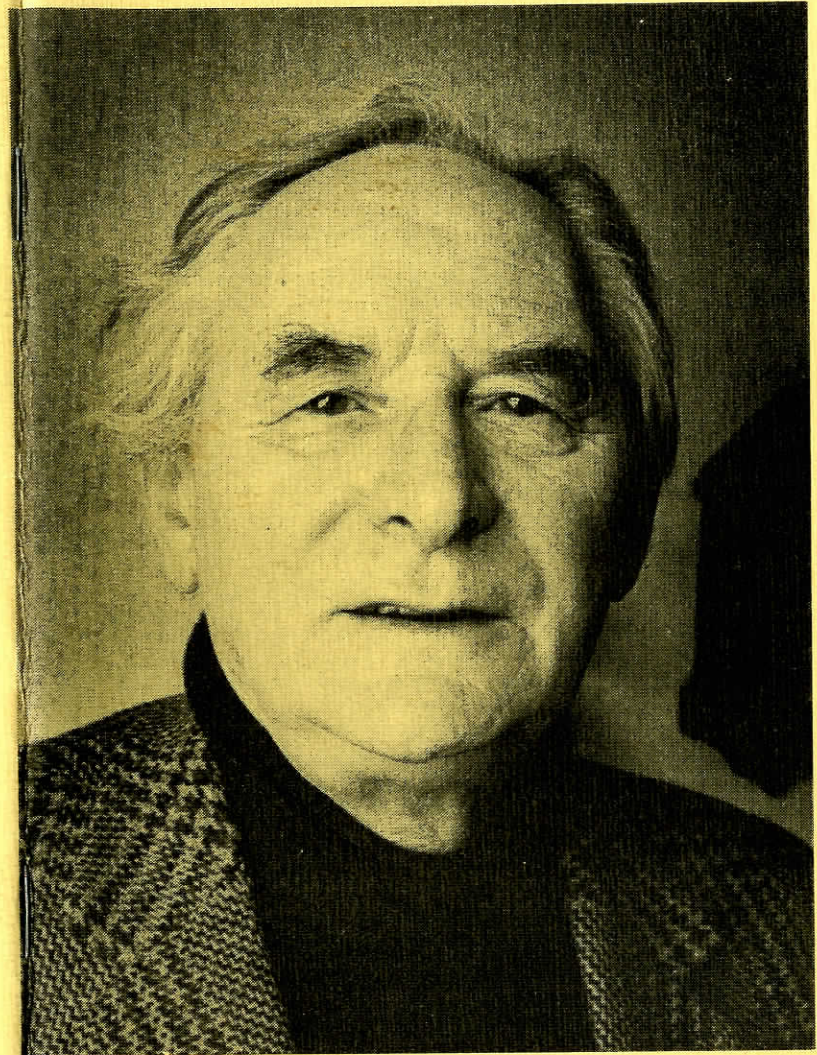

anton constandse

verantwoording

tachtig jaar

anton constandse
tachtig jaar

verantwoording

(KLEINE BIBLIOGRAFIE)

Uitgeverij De Vrije Gedachte
Postbus 1087
Rotterdam

In het jaar 1969, toen ik zeventig jaar werd, hebben mijn mederedacteuren van het maandblad De Gids mij vriendschappelijk in staat gesteld, een dubbelnummer (6 en 7) van het tijdschrift te maken tot een bloemlezing uit mijn artikelen, sinds 1917. Een interview, afgenomen door onze zeer betreunde vriend Theo Stibbe, opende de serie fragmenten en essays. Aan het einde werd een lijst afgedrukt van brochures, boeken en bijdragen tot bundels, van 1922 tot aan 1969. Wat de artikelen aangaat werd summier verwezen naar een aantal titels van periodieken.

Thans, in het jaar 1979, aan de vooravond van mijn tachtigste verjaardag, vond ik het gewenst deze beknopte bibliografie, hoe berperkt ook nu nog gebleven, iets uit te breiden. Een dubbelnummer van De Gids (september 1979) met twaalf nieuwe essays, bevat een lijstje van brochures, boeken, en hoofdstukken in boeken, geschreven in de periode van 1969 tot 1979. Het globale overzicht van deze categorie van publicaties is daarmee dus voltooid. In totaal heb ik nu geschreven: 64 brochures; 33 boeken; 41 hoofdstukken of inleidingen in boeken of bundels.

In deze brochure doe ik echter een poging, iets naders mee te delen over de duizenden artikelen, die ik in mijn leven heb gepubliceerd, en over honderd lezingen, die ik heb gehouden. Die poging is nauwelijks geslaagd, want alleen door een zeer tijdrovend naslaan van vele uitgaven zou ik een volledige lijst kunnen opmaken van mijn journalistieke producten.

Mijn journalistieke werkzaamheden zijn eigenlijk al begonnen in 1917, met de uitgave van het zeer opstandige schoolblad Minerva, in 1918 Psyche gedoopt, terwijl ik in 1919 een der drie redacteuren werd van het literaire blad Eb en Vloed. In 1918 had ik mijn onderwijzersakte gehaald en de akte-LO-Frans. Ik was tweemaal tijdelijk onderwijzer, verder was ik vrij ongeregeld werkzaam. In 1920 werd ik administrateur van De Opstandeling (blad van de SAJO) in 1921 ging ik geheel op in de aktie ter bevrijding van Herman Groenendaal, een dienstweigeraar die voedsel weigerde. Overigens werd ik een actief propagandist voor de vrije gedachte, zoals de hierna volgende lijst van publicaties aantoont. Niettemin zette ik later, om een behoorlijke bestaansbasis te hebben, mijn studies voort, waardoor mijn propagandistische activiteiten werden beperkt. Nadat ik in 1927 mijn Akte-Frans-MOA had gehaald, moest ik een gevangenisstraf van twee maanden ondergaan wegens "opruiing". Ik vervolgde echter onmiddellijk mijn studie in Utrecht, bij professor P. Valkhoff, en sinds 1928 bij prof. C.F.A. van Dam, respectievelijk in de Franse en Spaanse taal. Wat de praktische kern aangaat volgde ik de Nutsleergangen voor Frans MOB, ook in Utrecht, zodat ik in december 1931 deze akte behaalde. De Akte Spaans MO kwam veel later (na een diploma als

leraar handelstaal) namelijk door de oorlog pas in dec. 1945. Ik had dus sinds 1927 een basis om privé-lessen te geven. Mijn vrijheid werd wel bedreigd door processen en inbeslagnemingen, maar ik ontsnapte aan nieuwe gevangenisstraffen.

Na 1933 neemt het antifascisme een steeds grotere plaats in mijn publicaties in (één boekje, Arische Cultuur en Pruisendom, tegen de rassenleer, en tien brochures tegen Hitler en Mussolini) terwijl vrije gedachte, antimilitarisme en anarchisme hoekstenen blijven van mijn denken. Van 1919 tot 1939 heb ik vooral een groot aantal brochures geschreven, en verscheidene boeken, terwijl ik veel lezingen hield, soms 120 per jaar, waaronder tal van debatvergaderingen.

De oorlog veroorzaakte een breuk in mijn leven, en niet alleen in het mijne. De oude "beweging" ging tijdens de bezetting ten onder, en alleen de Vrije Gedachte kwam terug in 1945. Ik werd journalist, concentreerde me op de internationale betrekkingen en dus op de modernste geschiedenis. Daarnaast werkte ik actief mee aan de verbreiding van de Vrije Gedachte, de sexuele hervorming, het humanisme. Ik had bijna vier jaar gevangen gezeten als gijzelaar, van 7 oktober 1940 tot 17 september 1944, in Buchenwald, Haaren, Sint-Michiëlgestel (Beekvliet en Ruwenberg) Vught. Na de oorlog ontplooid ik een (ook nu nog voor mezelf verassende) activiteit, kennelijk om de pijnlijke oorlogsherinneringen te verdringen. Ik legde een aantal universitaire examens af om in 1951 te promoveren op een in het Frans geschreven dissertatie over een Spaanse auteur, Calderon de la Barca. Overigens publiceerde ik boeken, enige brochures, zeer vele artikelen, waarvan deze uitgave een beeld probeert te geven. Bovendien werkte ik steeds meer mee aan radio-uitzendingen.

Gepensioneerd aan het einde van 1964, nadat ik drie jaar buiten Nederland gewerkt had (reisreportages en correspondentschap te Brussel) zette ik mijn werkzaamheden als auteur en als free-lance-journalist voort. In 1968 begon een zeer drukke periode als medewerker aan Vrij Nederland, aan VPRO-radio, en als docent aan de Amsterdamse universiteit voor de geschiedenis van Spanje en Latijns-Amerika. Na de oorlog heb ik nog vele lezingen gehouden. Uit enkele bewaard gebleven agenda's blijkt, dat ik in 1957 en in 1967 telkens zeventig voordrachten heb gegeven, meestal voor Volksuniversiteiten, maar na 1968 neemt dat getal aanzienlijk af. Terwijl het aantal boeken, brochures en hoofdstukken in boeken of bundels tamelijk goed is te bepalen, is dat met artikelen nauwelijks het geval. Hier moest het bij schattingen blijven van teksten, die een min of meer essayistisch karakter hadden. Wat lezingen betreft moest ik eveneens getallen noemen met enig voorbehoud.

Na behoedzaam wikken en wegen ben ik in deze opsomming tot de conclusie gekomen, dat ik sinds 1919 (dus in de loop van zestig jaar) niet minder, eerder meer, dan 5000 artikelen moet hebben geschreven; dat ik in die periode 2.750 lezingen heb gehouden; dat ik voor de radio 500 "essayistische" teksten heb uitgesproken. Ik herhaal wat ik schreef in 1969, in De Gids: "Ik heb nooit anders willen zijn dan een ambachtsman, wiens werktuig het woord was. Geen letterkundige en geen politicus, maar een onafhankelijke (en vaak individualistische) commentator, voor wie omgeving en buitenwereld stof leverden tot overpeinzing, en vooral: tot reageren. Soms opstandig, vaak in vrijheid analyserend, en gewoonlijk afkerig van dienstbaarheid."

Den Haag, 1 augustus 1979.

Anton Constandse.

KORTE BIBLIOGRAFIE DER GESCHRIFTEN VAN A.L. CONSTANDSE

BROCHURES

- 1922. WEG MET DE VAKORGANISATIES; 24 blz.
- 1923. DE ELLENDE DER RELIGIE; 20 blz.
- 1924. GOD IS HET KWAAD; 32 blz.
- 1924. SOCIALISME TEGENOVER GODSDIENST; 16 blz.
- 1925. WELKE PARTIJEN ZULLEN ONTwapENEN?; 20 blz.
- 1925. DE WAARHEID OVER RUSLAND; 16 blz.
- 1925. LUDWIG FEUERBACH EN ZIJN WIJSBEGEERTE VAN HET ATHEISME; 34 blz.
- 1926. F. D. NIEUWENHUIS ALS OPVOEDER; 16 blz.
- 1927. DE OPSTAND OP JAVA; 16 blz.
- 1927. VAKORGANISATIE EN REVOLUTIE; 16 blz.
- 1927. HET BEDROG DER SDAP; 16 blz.
- 1927. DE SDAP EN DE DIENSTWEIGERING; 16 blz.
- 1927. KAN ER EEN GOD ZIJN? (Nederlandse uitgave); 16 blz.
- 1927. KAN ER EEN GOD ZIJN? (Vlaamse uitgave); 12 blz.
- 1927. HEEFT JEZUS GELEEFD? 16 blz.
- 1928. DE GODSDIENST IN DE CARICATUUR; 48 blz.
- 1928. TOLSTOI ALS REVOLUTIONAIR; 16 blz.
- 1929. HEDENDAAGS BIJGELOOF; 32 blz.
- 1929. HEEFT JEZUS GELEEFD? (Gewijzigde herdruk); 16 blz.
- 1929. DE ONZEDELJKHEID VAN DE CHRISTELIJKE HUWELIJKSMORAAL; 16 blz.
- 1929. GODSDIENST IS OPIUM VOOR HET VOLK; 16 blz.
- 1929. ONS VORSTENHUIS EN ONS VOLK; 8 blz.
- 1930. ANARCHISME; 16 blz.
- 1930. HUWELIJKEN WORDEN IN DE HEMEL GESLOTEN; 16 blz.
- 1930. GODSDIENSTVERVOLGING IN RUSLAND?; 8 blz.
- 1931. DE REVOLUTIE DIE NADERT; 16 blz.
- 1932. CRISIS, OORLOG, REVOLUTIE; 16 blz.
- 1932. WAARHEEN GAAT RUSLAND?; 16 blz.
- 1932. DE UNIVERSITEIT JUBILEERT (pseudoniem A. Elsee); 16 blz.
- 1932. SPINOZA EN HET ATHEISME; 16 blz.
- 1932. GOD, GEZIN, GEZAG; 16 blz.
- 1933. MUITERIJ EN HONGER IN INDONESIE; 16 blz.
- 1933. NEDERLAND, GOD EN ORANJE; 16 blz.
- 1933. WILLEM DE ZWIJGER, MUITERIJ EN DE SDAP; 16 blz.
- 1933. VAN EBERT TOT HITLER; 16 blz.
- 1933. CRISIS, CHRISTENDOM EN JODENVERVOLGING; 16 blz.
- 1933. VAN CALVIJN TOT COLIJN; 16 blz.
- 1933. LEVEN DE DODEN?; 20 blz.

1934. EUROPA'S ONDERGANG IN BIJGELOOF EN FASCISME; 16 blz.
 1934. VERLOREN ILLUSIES EN BLIJVENDE IDEALEN; 16 blz.
 1935. IS DE TECHNIEK EEN VLOEK?; 16 blz.
 1935. SEXUELE NOOD EN FASCISME; 16 blz.
 1935. DE ROOFTOCHT IN ABESSYNIE; 16 blz.
 1935. WAT DRIJFT MUSSOLINI?; 16 blz.
 1935. HET PLAN VAN DE ARBEID; 16 blz.
 1936. BELLAMY, HET JAAR 2000 EN DE ARBEIDERSKLASSE; 16 blz.
 1936. MET MOSKOU TEN OORLOG?; 32 blz.
 1936. HET SPAANSE TREURSPEL; 16 blz.
 1937. ROOD FASCISME; 24 blz.
 1937. MULTATULI ALS HERVORMER; 16 blz.
 1938. DE KERKSTRIJD IN DUITSLAND; 16 blz.
 1946. HET PROBLEEM VAN DE DOOD; 12 blz.
 1946. SPINOZA; 8 blz.
 1948. GEEN GODSDIENST, WAT DAN?; 24 blz.
 1949. HET HEILIG JAAR, PETRUS EN ROME; 20 blz.
 1950. KORT BEGRIP DER VRIJE GEDACHTE; 24 blz.
 1951. L. FEUERBACH EN ZIJN KRITIEK OP HET CHRISTENDOM (Ver-
 korte herdruk); 40 blz.
 1969. COMMUNISME EN DEMOCRATIE; (20 p.)
 1971. IDEOLOGIE EN POLITIEK; (20 p.)
 1974. DE VRIJE MENS IN EEN LEEFBARE WERELD; (20 p.)
 1976. NIEUWE GEVAREN BEDREIGEN ONZE VRIJHEID; (14 p.)
 1976. DE VRIJDENKERSBEWEGING 120 JAAR; (16 p.)
 1977. ANARCHISME. (Stichting Burgerschapskunde); (36 p.)
 1977. MULTATULI EN SPINOZA (26 p.)

BOEKEN

1926. GRONDSLAGEN VAN HET ATHEISME; 320 blz.
 1927. DE ZELFVERNIETIGING VAN HET PROTESTANTISME; 122 blz.
 1928. GROTE PERSOONLIJKHEDEN (christelijke romantici, Ibsen, Hei-
 ne); 144 blz.
 1928. DE SCHANDE (sociale roman); 190 blz.
 1935. ARISCHE CULTUUR EN PRUISENDOM; 92 blz.
 1936. DE AUTOBANDIETEN (historische roman); 152 blz.
 1938. SEXUOLOGIE EN LEVENSLEER (over Wilhelm Reich); 64 blz.
 1938. GRONDSLAGEN VAN HET ANARCHISME; 232 blz.
 1947. DERTIG JAAR SOWJET-UNIE; 208 blz.
 1948. MICHAEL BAKOENIN (vie romancée); 280 blz.
 1949. VERTELLINGEN VAN CERVANTES, VERTAALD EN INGELEID;
 375 blz.
 1951. LE BAROQUE ESPAGNOL ET CALDERON DE LA BARCA (dissert-
 atie); 144 blz.
 1957. MEXICO EN MIDDEN-AMERIKA; 224 blz.
 1959. ACHTER DE SCHERMEN DER DIPLOMATIE; 192 blz.
 1960. HET LOT BELOOFT GEEN MORGENROOD; 278 blz.
 1961. KRUPP, DYNASTIE VAN STAAL; 192 blz.
 1962. GELIJK HEBBEN EN KRIJGEN (Met mr. J.L. Heldring en Paul van 't
 Veer); 160 blz.

1962. TITO; 96 blz.
 1963. CHROESTSJOW; 96 blz.
 1964. CUBA; 268 blz.
 1964. JOEGOSLAVIE; 216 blz.
 1965. KENNEDY; 96 blz.
 1967. GESCHIEDENIS VAN HET HUMANISME IN NEDERLAND;
 192 blz.
 1969. ANARCHISME VAN DE DAAD; 192 blz.
 1971. INDO-CHINA; (96 p.)
 1972. MAO TSE-TOENG; (86 p.)
 1975. DE ALARMISTEN; (160 p.)
 1975. DE JAREN DER VERLEUGENING; (240 p.)
 1975. HUMANISME EN SOCIALISME; (152 p.) Met W. van Dooren.
 1976. BEVRIJDING DOOR VERACHTING; 12 essays. (180 p.)
 1977. EROS, DE WAAN DER ZINNEN. 12 essays. (180 p.)
 1978. GRONDGEDACHTEN VAN HET ATHEISME; (196 p.)
 1979. ANARCHISME, INSPIRATIE TOT VRIJHEID; (210 p.)

HOOFDSTUKKEN IN BOEKEN OF BUNDELS

1956. BEVRIJDEND DENKEN ('De bevrijding van het denken').
 1957. IK GELOOF DAT . . .; (AVRO-bundel).
 1958. BLIJVERTJES ALGEMEEN HANDELSBLAD; ('In Brussel exposeert
 elke natie haar legende; 'Dulles 70 jaar').
 1959. BLIJVERTJES ALGEMEEN HANDELSBLAD; ('De Polen in Europa,
 'Zweden: rationale jacht op geluk').
 1961. GESCHIEDENIS VAN JAPAN, door E.O. Reischauer; (Nawoord).
 1965. DOOR HET SLEUTELGAT ('Pers en privacy'); uitgave Nieuwe Stem.
 1965. OPSTAND EN REVOLUTIE ('De opstand in Hongarije').
 1965. GUERRILLA-OORLOGVOERING, door Mao Tse-toeng (Inleiding)
 1965. DAAR GAAT EEN DOMINEE VOORBIJ ('Een karavaan van onge-
 wone mensen').
 1966. WAT DENKEN WE EIGENLIJK WEL? ('Hoe seksueel is onze mo-
 raal?').
 1966. B. CHARBONNEAU TEILHARD DE CHARDIN (Vertaling en inlei-
 ding).
 1966. HET HUMANISTISCH VERBOND ('De geschiedenis van het huma-
 nisme').
 1967. GEESTELIJK REVEIL. ('Wording of verwording in de voorlichting').
 1967. JEZUS VAN NAZARETH ('De mythe van Jezus Christus').
 1967. CHINA, HET AARDSE RIJK ('Een dramatische breuk: Moskou-
 Peking'); uitgave Nieuwe Stem.
 1967. HET GESCHREVEN WOORD ('Het vertalen').
 1968. ANATOMIE VAN LINKS ('De toekomst van het socialisme').
 1968. DAGBOEK VAN PARIJS ('Is de welvaartsmaatschappij een kruit-
 vat?'); uitgave Algemeen Handelsblad.
 1968. HET SPEL IN DE LITERATUUR ('Cervantes' Don Quijote').
 1968. AMERIKA ('Amerika en de wereld'); uitgave Te Elfder Ure.
 1968. REVOLUTIE IN LATIJNS-AMERIKA ('De Cubaanse revolutie').

1969. AMERIKA ('Amerika en de NAVO'); uitgave Werkgroep 2000.
 1969. LATIJNS-AMERIKA ('Het lot van Latijns-Amerika'); uitgave Te Elf-
 der Ure.
 1970-74 LOGOS EN MYTHOS; (De sociale mythe).
 1970. SCHRIJVERS OVER VIETNAM; (De president)
 1970. LATIJNS-AMERIKA; (Cuba)
 1971. KIEZEN ZONDER KEUZE; (Democratische alternatieven)
 1973. TURKIJE; (Voorwoord)
 1973. DE SPAANSE BURGEROORLOG; (Buitenlandse invloeden)
 1973. VAN PROVO TOT GROENEVELT; (Nixon en Vietnam)
 1974. P. LAFARGUE: RECHT OP LUIHEID; (Vertaling en inleiding)
 1974. SAL SANTEN: ADIOS COMPAÑEROS; (Inleiding)
 1974. R. AUGSTEIN: JEZUS MENSENZOON; (Inleiding)
 1975. KLEIO (gesch.boek) (Socialisme; Latijns-Amerika)
 1975. REVOLUTIE EN REVOLUTIES; (Cuba)
 1975. LATIJNS-AMERIKA; (Inleiding bij bloemlezing)
 1976. GIDSARTIKELLEN OVER DE DOOD; (De vrijwillige dood)
 1976. DE VOLLE VRIJHEID; (F. Domela Nieuwenhuis)
 1977. BEWEGING EN TEGENBEWEGING. DE HORSTINK; (Directe
 democratie; Ruk naar rechts.)
 1977. DEMOCRATIE EN VERKIEZINGEN; (De zwakheden van het par-
 lament)
 1978. ACHT OVER GORTER; (Gorter en Spinoza.)

HERDRUKKEN VERSCHENEN VAN DE VOLGENDE BOEKEN:

- DE AUTOBANDIETEN (1936) tweede druk 1977.
 GRONDSLAGEN VAN HET ANARCHISME (1938) derde druk 1976
 BAKOENIN ("levensroman") (1948) tweede druk 1976.
 GEEN MORGENROOD (1960) tweede druk 1975. (uitgebreid)
 ACHTER DE SCHERMEN DER DIPLOMATIE (1959) tweede
 druk 1976.
 TITO, BIOGRAFIE (1962) tweede druk 1977.
 ANARCHISME VAN DE DAAD (1969) vijfde druk 1978,
 VAN GRONDSLAGEN VAN HET ATHEISME (1926) verscheen in
 1978 een gewijzigde versie onder de titel Grondgedachten van het
 atheïsme..

JOURNALISTIEKE WERKZAAMHEDEN, ONDER EIGEN REDAKTIE.

DE MAANDBLADEN ALARM EN OPSTAND. (1922 - 1928)

Van Alarm verschenen dertig nummers, van Opstand 24. Ze waren gewijd aan anarchistische idealen, met het oog op een verwachte radicale Europese revolutie, na de teleurstellende resultaten van de Russische omwenteling en de mislukking van de Duitse revolutie. Ik schreef in deze 54 nummers onder verschillende namen (A.L. Constandse, G. Hamer, bijv.) afgezien van talloze berichten, verslagen, recensies enz. ongeveer honderd artikelen van essayistische aard. Een indruk daarvan geeft de bloemlezing met inleiding DE ALARMISTEN (Meulenhoff, 1975) tevens een beeld van de jaren van 1918 tot 1933. De bladen stonden onder mijn redactie.

HET WEEKBLAD DE NIEUWE CULTUUR. (1928)

Van dit blad, acht grote pagina's per nummer, verschenen bij de firma Luigies te Rotterdam veertig nummers, met medewerking van een groot aantal atheïstische auteurs, vele studies over godsdienst en filosofie, kerk en maatschappij, kunst en geschiedenis. Ik schreef hierin als redacteur de hoofdartikelen en (o.a. als FCO, G. Hamer, Pol de Beer) vele andere bijdragen, in totaal ongeveer 120 essays.

Een doorlopende serie was gewijd aan de antichristelijke gedachte, en daarin wijdde ik essays aan Lucretius Carus, Celsus, Rabelais, Giordano Bruno, Spinoza, Voltaire, Heine, Multatuli, Schopenhauer, Nietzsche, Ibsen, Oscar Wilde en G. Bernard Shaw.

HET WEEKBLAD DE DAGERAAD. (1936-1937)

Van dit weekblad (uitgave van De Rode Bibliotheek) verschenen onder mijn redactie 72 exemplaren, waarin ik over de vrije gedachte en het anarcho-socialisme (mede onder de reeds genoemde initialen en synoniemen, en als G.G.) ongeveer driehonderd artikelen schreef over toenmaals brandende vraagstukken, zoals de Spaanse burgeroorlog. Het blad bevatte vele bijdragen van mijn hand over de geschiedenis van het humanisme in Nederland.

HET WEEKBLAD DE VRIJE ARBEIDER. (1937-1938)

De Vrije Arbeider verscheen in oktober 1937 als orgaan van de Federatie van Anarchisten in Nederland (FAN) opgericht ter verdediging van de Spaanse FAI. Er verschenen 65 exemplaren, waarin ik de meeste artikelen schreef, stellig tweehonderd van principiële aard. Het blad werd een spiegel van de schokkende ontwikkeling, waarin het fascisme een steeds meer dominerende plaats innam.

VERSTANDIG OUDERSCHAP. (1951-1954)

In de jaren 1951, 1952, 1953 en het grootste deel van 1954 verzorgde ik - onder verantwoordelijkheid van het hoofdbestuur, dat toen zeer werd bezig

gehouden door urgente spanningen in verband met de snelle groei van de NVSH en andere moeilijkheden - de redactie van het maandblad der vereniging. Bijdragen onder de initialen C., GG, ook onder de naam G. Hamer, waren vrij talrijk, met ongeveer vijftig van essayistische aard.

MENS EN WERELD. (1968-1969)

Dit veertiendaagse orgaan van het Humanistisch Verbond verscheen van jan. 1968 tot sept. 1969 onder mijn redactie. Ik schreef daarin studies en de (kleine) hoofdartikelen, een persrubriek en kleinere bijdragen. Het aantal artikelen van mijn hand bedroeg ongeveer vijftig.

BIJDRAGEN ALS MEDEREDACTEUR (De As)

Sinds 1973 heb ik meegewerkt aan de themanummers van De As (Anarcho-Socialisme) waarin ik de volgende artikelen heb gepubliceerd, waarvan er een aantal zijn opgenomen in de door Meulenhoff in 1979 uitgegeven bundel essays: "Anarchisme, inspiratie tot vrijheid"! Anarchisme vandaag; Mulisch over Reich; Zelfbeheer in Joegoslavië; Burokratie; Parlementarisme; Francisco Ferrer; De vakbeweging in de crisis; De grote depressie; Terrorisme; Rome en het heilig jaar; Fascisme in Latijns-Amerika; Soldatenverzet in Frankrijk; Oranje in opspraak; Bakoënin en Che Guevara; Het subimperialisme van West-Duitsland; Het vraagstuk van de macht; Organisatie, gedwongen of spontaan; Het machteloos opinie-onderzoek; Het onrecht van de rechtsstaat; Milieu en economische macht; Ontwikkelingshulp als steun aan multinationals; Een sexuele revolutie?; De staat in de zogeheten socialistische landen; Verenigd Europa, de verloochening van een ideaal; De verwildering van het kapitalisme.

DE GIDS.

Medewerker sinds 1962, een der redacteuren sinds 1965.

BUITENLANDSE KRONIEKEN:

1962: De crisis in ons nationaal "politiek instinct"; De jonge naties; Moskou, Washington en Peking; De Gaulle, Washington en Europa; Europese desintegratie; Alarm in Indo-China; Koude oorlog in de kosmos; Crisis in het Gemeenebest; Hoe wurgt men Cuba? China en India.

1963: Europees onbehagen; Castro spookt in Afrika; De gespleten Gemeenschap; Rebelle der Ruhrindustrie; Het bedreigde Israël; Chinees-Russische broedertwist; Aziatische ketterjagers; Klein-Europese beroering; De revolutie der negers; Dood van een president.

1964: Een vriend van verre: De liaisons van Marianne; Stervende alliantie; Rebelle der armen; Nachtmerrie van een president (Johnson); Het andere Eurafrika; Politiek van een cowboy (Johnson); Karel de Grote...of de Kale (De Gaulle; De stille krachten; Kongo, een hopeloos geval.)

1965: Terug in het oude spoor (Bonn); Onverklaarde oorlogen; Weergaloze diplomatie (Bonn); Aziatische irredenta; Europees neutralisme; President Zorro uit Texas; Sukarno en het leger; Wees lief, Charley (de Gaulle).

1966: Een overloze oceaan (Vietnam); Stormen rond het suikereiland; Rhodesië; Op leven en dood; Geestelijke mobilisatie; Een nieuwe front (M. Oosten); De Angelsaksers.

1967: Hervormd communisme; Ondermijnde allianties; Het eeuwige tekort (India); Spartaans Athene; Blitzkrieg tegen Arabieren; Klassenstrijd in Amerika; De vuile oorlog (Vietnam).

1968: Europese illusies; De besprongen tijger; Vertraagd antistalinisme; Het bedreigde Westen; Een communistisch drama (Praag); Geweld in Latijns-Amerika; Misbruik van macht.

1969: De brandende Levant; De drie Amerika's; Oessoeri's rode sneeuw; Stormloop op de Kosmos; Nieuw Duits "establishment"; Meneer de president (Nixon).

1970: Het heilige kruisvat; Tragedie der dwalingen (Nigeria); Nixons rode haan; Op de scheidslijn (M. Oosten); Moed der Wanhoop (Vietnam).

1972: Een Amerikaan in Peking; Manoeuvres in de koude oorlog; Een ter dood veroordeeld volk; Doorbraak in Amerika; De mythe van het peronisme; De afschrikwekkende vredevorst; Overwinning der berusting.

1973: Bloedige koude oorlog; Suriname, eenzaam in de Frontlinie; Feodaal kapitalisme doodde Allende; De vierde oorlog (M. Oosten).

1974: Oliecrisis en depressie.

1976: De dictatuur van de sjah; Het betwiste Afrika; Gespleten communisme; Het terrorisme.

1978: Naar een pax americana (M. Oosten); Nucleaire obsessie; China als wereldmacht.

1979: Iran, een vreemde revolutie.

ESSAYS IN DE GIDS.

1965: Het onvoorstelbare verleden; Dagboeknotities; Gesprek met Mr. J. Huijts; De school der anarchie.

1966: Gesprek met Roel van Duyn; De vrijwillige dood; Het einde van de Europese linkerzijde; De slaaf van Allah (Nasser).

1967: De politieke mythologie der Bondsrepubliek; Het leven van een com-

munist; Gesprek met Arthur Lehning; De eeuw der revoluties; Onbehagen in de politiek.

1968: Voorspel van een revolutie (Cuba); In de schaduw van het Noorden (Lat. Amerika).

1969: Bloemlezing werk Constandse, twintig artikelen, citaten, notities, interview, inleiding. Verder: Radenrepubliek en revolutie (1919); "God is het kwaad"; De onzedelijkheid van de christelijke huwelijksmoraal; De universaliteit jubileert; Bijgeloof en fascisme; De indische Potemkin; Barcelona; Sexuele politiek van Wilhelm Reich; Toen klopte het verleden weer aan; Het probleem van de dood; Bidstonden voor een atheïst (Stalin); Mexicaans spel van leven en dood; Werken aan een image en angst voor de dood; Ons onkuis vaderlands verleden; Een onwaardige vlooiënplag (provo's); De afwezigheid van de vader in de moderne literatuur; Ontmythologisering van het socialisme; Het studentenverzet.

1970: Het erfgoed der Inca's; In memoriam E. Hoornik; De stedelijke guerrilla; De Commune van Parijs.

1971: Onze enige revolutie (1795); Techniek der manipulatie.

1973: Keerzijde van de keerzijde (Sowjet-Unie).

1974: De verschijningsvormen van het anarchisme; De romantische Christus; Zaligheid: het stilstaan van de tijd.

1975: Het jaar van de fallus; Nietzsche, de Joden en de Duitsers.

1976: De rol van de staat; Francois Rabelais, een geleerde pornograaf; Heeft Jezus geleefd?

1977: De actualiteit van Spinoza.

1978: Een herdenking: Rousseau en Voltaire; Journalistiek en literatuur; De schuld van het christendom.

1979: De historische betekenis van biografie en autobiografie. Dubbelnummer gewijd aan Anton Constandse, met twaalf nieuwe essays.

MEDEWERKING AAN PERIODIEKEN.

In de volgende gevallen stond ik buiten de hoofdredactie en haar verantwoordelijkheid, en was het geen vereiste dat ik me identificeerde met het beleid over de gehele linie.

DE VRIJE SOCIALIST

van 1919 tot 1927, vervolgens vrij regelmatig van 1936 tot in 1937. Naast

vele actuele kronieken en commentaren heb ik in De Vrije Socialist ook een groot aantal beschouwingen van meer principiële aard geschreven, in totaal naar schatting een honderdtal.

DE ARBEIDER,

Het weekblad dat in Groningen verscheen, heeft vele jaren bijgedragen van mijn hand gepubliceerd, met name in de periode van 1924 tot 1937. In dit blad zijn onder andere voorstudies verschenen van hoofdstukken uit mijn boek Grondslagen van het anarchisme van 1938, zodat het aantal artikelen van essayistische aard kan worden geschat op honderd-en-vijftig.

DE TOEKOMST,

Orgaan van anarcho-syndicalisten, was een weekblad waarin tijdens de woelige periode van de Russische en Duitse revoluties aanvankelijk voorstanders van het radencommunisme schreven, en later geleidelijk vooraanstaande leden van het syndicalistische NAS die overgingen naar de Communistische Partij, zoals Jan Postma en Daan Goulooze. In de jaren 1919, 1920 en 1921 kende ik hen goed uit de SAJO, en tevens enkele uit de CP afkomstige voorstanders van het radensocialisme als Kooijman, van der Linde en Hoenders. In dit blad heb ik overigens vooral feuilletons geschreven over bekende schrijvers, zoals Henrik Ibsen, Heinrich Heine, Oscar Wilde e.a., een tiental essays.

DE VRIJDENKER.

Het weekblad De Vrijdenker was (na aanvankelijk een orgaan te zijn geweest van de afdeling Amsterdam van De Dageraad) het weekblad van de landelijke vereniging. Tussen de twee wereldoorlogen heb ik er slechts vrij geregeld aan meegewerkt in de periode van 1922 tot de zomer van 1927, waarna ik als atheïstisch weekblad onder mijn redactie De Nieuwe Cultuur uitgaf, door de dood van de uitgever Luigies helaas slechts tot najaar 1928. In eerste aanleg heb ik in De Vrijdenker (toen onder redactie van Jan Hoving) ongeveer tweehonderd artikelen geschreven van bescheiden omvang. Na de oorlog verscheen het eerste nummer van De Vrijdenker weer in oktober 1945. Hoewel ik nooit de hoofdredactie heb gevoerd - ik heb die tijdens ziekte van Marinus van den Brink wel eens waargenomen - heb ik tot in de zomer van 1953 in dit weekblad vrijwel alle hoofdartikelen geschreven, afgezien van vele andere bijdragen, onder andere feuilletons over Gesprekken der doden en over Franse filosofie. In deze acht jaar verschenen in De Vrijdenker van mijn hand een vijfhonderdtal bijdragen over atheïsme en humanisme.

DE GROENE AMSTERDAMMER.

Na 1953 heb ik nog wel allerlei bijdragen geleverd voor tijdschriften, maar in 1955 begon ik te werken aan een nieuwe reeks van boeken, voornamelijk over de modernste geschiedenis. Van 1957 tot 1965 (in een tijd dat ik vast gebonden was aan het Algemeen Handelsblad) verschenen tien boeken (waarvan vier politieke portretten) gedeeltelijk geschreven in Brussel, waar ik van eind 1961

tot de zomer van 1964 buitenlands correspondent was. Terug in Nederland bleef ik incidenteel meewerken aan het Algemeen Handelsblad, maar als freelance journalist aan allerlei periodieken. In de Groene Amsterdammer, zij het met vrij grote tussenpozen, van 1965 (toen ik o.a. een der eerste artikelen schreef over de Provo's) tot september 1975, in totaal een honderdtal bijdragen. Daaronder waren: Amerika heeft de oorlog in Indo-China verloren, jan. 1966; Bij de dood van de Gaulle, 1970; China's terugkeer in de wereldpolitiek, 1971; Oorlog om de olie, 1973; Geschiedenis van de NATO, 1973; Het einde van een oplichter (Nixon) 1974; Oude crisisverschijnselen, 1975.

DE VLAM.

Aan het weekblad DE VLAM heb ik meegewerkt in het jaar 1946 door het schrijven van een wekelijks buitenlands commentaar en enige andere bijdragen. Hoofdredacteur was in die tijd dr. W.F. Storm.

ALGEMEEN HANDELSBLAD.

Van september 1945 tot oktober 1964 was ik redacteur voor de buitenlandse berichtgeving van het Algemeen Handelsblad. In de periode van 1945 tot 1961 was ik overwegend verantwoordelijk voor de commentaren, van 1945 tot 1950 tweemaal per week, sindsdien dagelijks. Mijn assistenten en plaatsvervangers waren achtereenvolgens Eddie Lachman, Hans Hoefnagels, Henk Hofland (mijn eerste opvolger in deze functie) Max Sniijders, Hans Gruijters, die allen in deze periode insgelijks commentaren hebben geschreven, niet alleen wanneer ik op reis of met vakantie was.

Reisreportages, van betekenis voor de meer gedetailleerde informatie, waren o.a. de volgende: 1947: West-Duitsland; Tsjechoslowakije; Polen; Spanje en Noord-Afrika. 1948: Hongarije; 1949: Frankrijk, Straatsburg, Raad van Europa, reis naar Rome; 1950: Oostenrijk; 1951: West-Duitsland, Japan; 1952: Zwitserland en Italië; 1953: Engeland, Oost-Duitsland, West-Duitsland en Saargebied; 1954: conferentie van Berlijn, Aziatische conferentie in Genève, Straatsburg; 1955: topconferentie in Genève, Parijs, Joegoslavië; 1956: Eur. toeristenconf. Hannover, reis door India, reis door de Sowjet-Unie, Scandin-Duitse conf. Lubeck; 1957: Joegoslavië, Tsjechoslowakije, Oostenrijk; 1958: Middell. Zeegebied; 1959: Oost-Duitsland, Polen, Denemarken, Noorwegen, Zweden, Finland; 1960: Oost-Duitsland, West-Duitsland, Joegoslavië, Mexico, Cuba; 1961: Hongarije, West-Europa (Straatsburg, Genève, Zuid-Frankrijk, Spanje en Portugal.) Oost-Europa: (Joegoslavië, conf. Belgrado niet-gebonden landen, Bulgarije, Roemenië, Hongarije, Tsjechoslowakije.)

Als correspondent in Brussel (1962, 1963, tot zomer 1964) schreef ik vaak verslagen over conferenties in Luxemburg, Straatsburg en Genève, daar bijv. over de eerste Unctad-conferentie in 1964, waar ik een gesprek had met Che Guevara. In 1965 schreef ik voor het Handelsblad nog een reisreportage over Albanië. In 1964 vertoefde ik een (vruchtbare) week in Madrid naar aanleiding van de verloving van prinses Irene met Hugo Carlos.

Naast de commentaren en reisreportages, verslagen van internationale conferenties en enige Belgische processen (o.a. het "softenonproces" in Luik) heb

ik voor het Handelsblad een aantal grote bijdragen geschreven, die niet - zoals de meeste artikelen - anoniem waren. Met grote tussenpozen is ook na 1965 de incidentele medewerking voortgegaan. De omvangrijkere artikelen van vóór 1961 hebben meestal betrekking op reportagereizen en nieuwe boeken. De volgende essays, waarvan ik de titels heb genoteerd, zijn m.i. hier het vermelden waard: 1959: Crisis der westelijke democratie; 1961: Herinneringen aan Buchenwald; De Europese zomer; De smeden van Essen; 1962: Brussel; 1963: Vlaanderen wil niet Hollands zijn; Casanova; 1964: Vietnam of het Chinese geheugen; De eerste internationale en de ontluistering van een mythe; Churchill; 1965: De guerrilla; Paradijs der vrouwen; Herdenking van gefusilleerde gijzelaars; Werken aan een image en angst voor de dood; 1966: Garcia Lorca; De actualiteit van Cervantes; De politieke moord; 1967: Israël en Nasser (aan de vooravond van de oorlog een geruchtmakend artikel.) Permanente revolutie; 1968: Is de Welfare State een kruisvat?

Gezien het feit dat ik in 1968 vrij intensief ben gaan medewerken aan Vrij Nederland en aan een radioprogramma van de VPRO, terwijl ik een leeropdracht kreeg aan de universiteit van Amsterdam om college te geven in de geschiedenis van Spanje en Latijns-Amerika, heb ik daarna niet veel meer gepubliceerd in het Handelsblad. Wel waren er nog enige interviews en een bijdrage tot het Hollands Dagboek, febr. 1973.

Ik waag het nauwelijks het aantal informerende en opiniërende artikelen in het Algemeen Handelsblad te schatten. In de bijna twintig jaar dat ik permanent aan dit dagblad verbonden was zijn het er minstens 2500 geweest, als men de commentaren, overzichten, reisreportages, essays enz. tezamen rekent.

VRIJ NEDERLAND.

Aan Vrij Nederland werkte ik, met zeer ongelijke frequentie, mede van 1968 tot jan. 1976. Soms schreef ik tamelijk regelmatig buitenlandse kronieken, die nog van betekenis zijn door hun informatieve karakter, daarnaast bijdragen van andere aard. Het totale aantal van mijn artikelen kan geschat worden op tweehonderd. Van de enigszins essayistische studies noem ik: Peking en de nieuwe tsaren, 1969; Erasmus als antisemiet, 1969; Mao als filosoof van de eeuwige revolutie, 1970; Bij de dood van Eddie Hoornik, 1970; Armenwijken in Zuid-Amerika, 1970; Spanje, het verraad der burgers, 1971; Wilhelm Reich, 1973; De nieuwe klasse in de Sowjet-Unie, 1975; Was de Berlijnse muur historisch juist? 1975; Contrarevolutie in Portugal, 1975.

DE NIEUWE LINIE.

Mijn medewerking aan De Nieuwe Linie dateert ook van 1968, maar ze was toen schaars, en ontwikkelde zich pas in 1974 tot een gestadige reeks van bijdragen, die in 1979 nog steeds voortging. Het zou onmogelijk zijn hier de titels te geven van wekelijkse "columns", of van de vele artikelen, die daarnaast zijn geschreven, maar het zijn er minstens vierhonderd geweest over de meest uiteenlopende politieke en culturele onderwerpen.

ONZE JAREN.

Onze jaren is een geïllustreerde wereldgeschiedenis in afleveringen. Hoewel ik een bijdrage heb geschreven in de serie aangaande de Eerste Wereldoorlog (Latijns-Amerika vóór 1914) heb ik in de reeks betreffende de periode van 1945 tot 1970 meerdere artikelen gepubliceerd over Latijns-Amerika, voornamelijk van 1972 tot 1974. Te vermelden vallen o.a. Macht, massa en macho (no. 26) Vargas, dictator van de hoop (29) Vrije vaart (62) De kerk en de armoede (64) De guerrilla (96) Tupamaros in Uruguay (114).

HOLLANDS DIEP.

Van 1975 tot 1977 verscheen het tweewekelijkse geïllustreerde tijdschrift Hollands Diep, voornamelijk gewijd aan de nieuwste uitgaven op de nationale en internationale boekenmarkt. In het algemeen waren de recensies essays. Ik heb meegewerkt aan dertien van de drie-en-veertig nummers, die verschenen zijn. In 1976 schreef ik over: Hoedt u voor geheime diensten; De brandhaarden van Degenhardt; Grass' politieke opstellen; Leys' Chinese schimmen; Miliband en de gesmade staat. In 1977: Het Vlaamse gomorrhra van Louis Paul Boon; Een nieuw Spaans labyrinth; De massa volgens Canetti; De verboden filosofie van Spinoza; Socialisme en religie bij Karl Liebknecht; Rafael Alberte; Hoe preuts was Freud? In dit blad is ook een interview met mij verschenen over anarchisme.

BZZLLETIN.

In dit literaire maandblad heb ik het eerst iets geschreven over Harry Mulisch (no. 48, sept. 1977) naar aanleiding van diens vijftigste verjaardag. Vervolgens korte inleidingen op artikelen over Latijns-Amerikaanse literatuur inzake Mexico (no. 51) Midden-Amerika (53) Uruguay (56) Nicaragua (58) Ecuador (60) Argentinië (62) Paraguay (67) terwijl ik naar aanleiding van de boekenweek twee grotere essays schreef: Volkomen persvrijheid een utopie, maar toch een ideaal; en: De rol van het boek in de geschiedenis (beide in no. 65)

ENCYCLOPEDIËN.

Ik werkte mee aan de Spectrum-encyclopedie wat de teksten betreft inzake Latijns-Amerika en de afzonderlijke landen. Tevens aan de Grote Winkler-Prins-Encyclopedie, supplement 1976, eveneens met betrekking tot Latijns-Amerika en verscheidene landen daarvan. Tenslotte schreef ik bijdragen voor de WP-Jaarboeken, Het jaar in woord en beeld, van 1974, 1975 en 1976. Voor Muziek onder woorden: Rusland, Spaanse Letterkunde.

INTERVIEWS.

1969: De Gids. (Theo Stibbe) EEN GESPREK.
1969: BRT, Brussel. (Frans Boenders) HET VOORLAATSTE GESPREK.
1971: dec. NRC-Handelsblad. (Ineke Jungschläger). ER BLIJFT EEN VERONTWAARDIGDE VERBAZING.
1972: mei. Studio. (Theo van Uittenbogaard) EEN VRIJ MAN.

1973: febr. NRC-Handelsblad. (Bas Roodnat) EEN KRITISCHE AM-BACHTSMAN VAN HET WOORD.

1973: maart. WERKENDE JONGEREN.

1973: juni. DE HUMANIST. Laureaat Dr. J.P. van Praag-prijs.

1974: sept. (Arnold Willinck) JE KUNT NU EENMAAL NIET LEVEN BIJ DE GEDACHTE AAN EEN ONDERGANG.

1974: sept. De Nieuwe Linie (Gerard de Bruyn) ALC 75 JAAR.

(1974, sept., NRC-Handelsblad: HOLLANDS DAGBOEK.)

1974: okt. RADIKAAL.

1976: mei. Knack, Brussel (Eddie Bonte) OVER CHINA.

1976: sept. Hollands Diep (M. van Rooy) DE STAAT ALS GEVAAR VOOR DE MENSHEID.

1977: maart. Wordt vervolgd (Amn. International, Ineke Jungschläger) HET IDEAAL VAN EEN VRIJHEIDLIEVEND SOCIALISME IS ONUITROEIBAAR.

1977: juni. Bondig, Voedingsbonden FNV. BEDRIJF IS VAN DE WERKNEMERS.

1978: maart. Humo, Brussel (Leo de Haes) GESPREK.

1979: sept. Bzzlletin (Bart v.d. Lek) VAN CONFLICTEN MET DE MACHT WORD IK ALTIJD NERVEUS!

1979: aug. Haagse Post (John Jansen van Galen) INTERVIEW.

TWEE SCRIPTIES.

Gerard Pieters, okt. 1973. Tachtig pagina's.

Pieter Maessen, april 1975. Vijfentwintig pagina's.

LEZINGEN EN RADIO-BIJDRAGEN.

In mijn gehele leven heb ik veelvuldig lezingen gehouden, voor de oorlog vooral voor groeperingen die de vrije gedachte, het antimilitarisme, het anarchisme, socialistische ontwikkeling enz. propageerden; na de oorlog voornamelijk voor humanisten, vrijdenkers, volksuniversiteiten, universiteiten, actiegroepen enz. Er bestaan in het algemeen geen teksten van deze (in totaal enige duizenden) voordrachten.

Aan de radio heb ik vóór de oorlog zelden meegewerkt, met uitzondering van enige lezingen voor de Vrijdenkers Radio Omroep (VRO) o.a. over Nietzsche en over Het probleem van de dood; en van een lezing voor de VARA (1937) over Multatuli. Na de oorlog heb ik vrijwel onafgebroken deelgenomen aan radio-programma's, veel minder aan televisie-uitzendingen. Wat de radio aangaat vermeld ik de volgende onderwerpen:

HUMANISTISCH VERBOND: sinds 1949:

Vrijheid en persoonlijkheid. Kunst en Moraal. Illusies en idealen. De zin van de dood. Zij, die vielen. Geestelijk leven in Japan. Het humanisme en de vrouw. De humanisering der gemeenschap. Over goed en kwaad. De grenzen onzer vrijheid. De geest der waarheid, die wij kennen. De mens van vlees en bloed. Het menselijk tekort. Wat is waarheid? Redelijk egoïsme.

Francoise Sagan als tijdsverschijnsel. De twijfel van de prediker. De troost van de rede. Illusies en idealen. De moraal van Casanova. Redelijke ketterij. Religie zonder bijgeloof. De toekomst van de mens. Van God verlaten. Een verwaarloosd aspect van de Russische revolutie. De drift van het geweld. Tsjechoslowakije. Samenwerking met anderen. De meidagen in Amsterdam (1969). Er staat nog steeds een wurgpaal in Burgos (1970). Christus als operaster. (1971). Dank voor de Van Praagprijs (1973). Van deze lezingen zijn de teksten gedrukt. Van een aantal andere niet.

DE VRIJE GEDACHTE.

De vereniging De Vrije Gedachte heeft haar zendtijd pas teruggekregen in 1967. Aan deze uitzendingen heb ik geregeld meegewerkt. Voorzover de teksten zijn gedrukt geschiedde dit in het orgaan van de vereniging, De Vrije Gedachte, waarin ik ook verscheidene artikelen schreef.

RADIO-VOLKSUNIVERSITEIT.

Lezingen voor de Radio-Volksuniversiteit zijn samengevat in de Syllabus van deze organisatie. De voordrachten betroffen o.a. China (1949) Latijns-Amerika, Japan (1950) De Islam (1953) India, Mexico, Marokko (1955) De toekomst van Europa (1958) De linkse traditie in Europa (1966).

DE V P R O.

Hoewel ik ook vóór 1968 een enkele maal aan de VPRO-radio heb meegewerkt is de vaste relatie gelegd in 1968. In de periode van 1968 tot 1974 heb ik vrijwel wekelijks een bijdrage geleverd tot afwisselende programma's. Van oktober 1972 tot oktober 1974 zijn wekelijks uitgesproken "essays" gestencild. Ditzelfde is gebeurd met de teksten, die ik vervolgens om de veertien dagen heb uitgesproken tot het einde van 1975. Er zijn aldus 136 essays gestencild en bewaard gebleven, die een beeld geven van de brandende politieke problemen van deze periode. Van januari 1976 af heb ik regelmatig, om de veertien dagen, meegewerkt aan de programma's Embargo en Welingerichte Kringen, van 1 april 1979 weer (en frequenter) aan het programma Villa VPRO. Van januari 1976 af ging het vooral om deelneming aan discussies over actuele vraagstukken. Ik schat het totale aantal uitgesproken korte "verhandelingen" op ruim driehonderd, waarvan dus de gestencilde essays deel uitmaken. In het weekblad van de VPRO heb ik vaak inleidingen geschreven op radio-en televisie-uitzendingen.

ANDERE OMROEPEN.

Incidenteel heb ik meegewerkt aan programma's van de VARA, door middel van korte uiteenzettingen over buitenlandse problemen (als één der "gastcommentatoren") en dikwijls in de rubriek "Gesproken portretten", ook enige malen met een interview en als deelnemer aan een forum. Aan discussies nam ik tevens deel binnen het kader van andere omroepen (AVRO, NCRV, KRO, IKON) of van de NOS. Verscheidene gesproken essays zijn

ook uitgezonden door de Sticusa, bestemd voor Suriname en de Antillen.

ENIGE EERVOLLE VERMELDINGEN.

DE GROENE, 11 sept. 1974: "Anton Constandse, de konstant kontesterende grootmeester van de Nederlandse journalistiek wordt vrijdag 13 september 75 jaar. Daarom spelden we hem de huisorde van de Groene Amsterdammer op".

DE JOURNALIST, sept. 1974: "Wat hij aan activiteiten ontplooit bij "Dit is de VPRO-radio", Vrij Nederland... wat hij aan voordrachten houdt, wat hij als lector doet, wat hij aan boeken schrijft, en wat hij daarnaast nog incidenteel publiceert...zou twee jeugdige erudieten volslagen uitputten. Felicitaties."

HET HUMANISTISCH VERBOND verleende Constandse in 1973 de Dr. P.J. van Praagprijs wegens zijn verdiensten voor het verbreiden van kennis omtrent de humanistische levens- en wereldbeschouwing.

DRIE GRAMOFOONPLATEN.

Schrijvers over Vietnam: De president.

Cabaret Don-Quishocking, Afscheidstoernee, parodie op Anton Constandse als buitenlands commentator.

Zeldzaam en zonderling (VPRO): Denken over de Dood.

INCIDENTELE MEDEWERKING AAN PUBLICATIES.

1917: Minerva. 1918. Psyche. Kritisch schoolblad.

1919: Eb en Vloed, literair maandblad.

1920: De Opstandeling, van de SAJO (Soc.An.Jong.Org.)

1920: Morgenrood. Weekblad. (Russische literatuur)

1921: Nederland, litt. maandblad. (Gedroomde liefde)

1946: De Vlam. Wekelijks buitenlands overzicht.

1948 - 1952: De Nieuwe Stem. (Indrukken uit hedendaags Spanje; De positie van Joegoslavië; De Perzische Golf; Japans economische expansie.)

1950: Het humanisme na deze oorlog. (Voorwaarden tot morele vernieuwing.)

1954: Ontmoeting der levensovertuigingen. (Scepticisme.)

1956: NVSH-Ledencontact. (Sigmund Freud en de kunst.)

1957: Rekenschap (Unamuno)

1965: Kunst van Nu. (Onkuis vaderlands verleden)

1966 - 1968: Haarlems Dagblad. (Commentaren)

1966: Rekenschap (Hum.Verb.) (Montaigne)

1967: en vv. Oost-West, later Civis Mundi (De Russische revolutie na vijftig jaar; De Tsjechoslowaakse crisis; Cuba als model; Sociologie in Lat-Amerika.) Nesbic: Ontwikkeling door revolutie.

1968 - 1970: Mexico-Zwartboek. (Land van verloren illusies)

1969: Kosmos. (Ontwikkeling van het humanisme)

1969: Man, Vrouw, Maatschappij (Vrees v.emancipatie)

- 1969: Norte (Spaanstalig. Un gran hispanista; Miguel de Unamuno; La traición de la burguesía.)
 1970: Wereld. (De guerrilla en haar verschijningsvormen)
 1970: Ontwapening een illusie? (Het einde der conventionele oorlogen.)
 1970: Nationalisme, socialisme of imperialisme? (Sowjet-politiek ten aanzien van Azië.)
 1971: Anarchie. (Grondgedachten van het anarchisme.)
 1971: Seq. (De toekomst van het anarchisme.)
 1971: Voorlopig. (Anarchistische idealen komen weer op. In 1973: Amerika is niet belangeloos in Europa.)
 1971: en vv.Ego. (Human. begeleiding mil. Commune van Parijs; Econ.crisis; Watergate; Midden-Oosten; F.D. Nieuwenhuis; Spanje; Gevaren van militarisme enz.)
 1971: Acción Fuego. (Hulp Spanje) (Het Franco-regime)
 1971: Uilenpraat. (Kritiek op volkstelling)
 1972: Wereldfederatie. (China in de V.N.)
 1972: Pax Christi. (Pakistan) 1974: De Ned. burger en de buitenlandse politiek.
 1973: Amersfoortse stemmen. (L. Feuerbach en het atheïsme)
 1976: Maatstaf. (Nestor Machno, een tragisch heldendicht)
 1976: Propria Cures (De verloedering der elite)
 1976: Anarchisme. (Met A. Lehning en R. de Jong)
 1977: Septentrion. (Naissance du socialisme aux Pays-Bas)
 1978: Het Lederen Monster (WK in Argentinië).
 1979: Ons Erfdeel. (Anarchisme in België en Nederland)

DRIE NIEUWE UITGAVEN.

ANARCHISME, INSPIRATIE TOT VRIJHEID. (Uitg. Meulenhoff)

Zeventien essays, waarvan er veertien de laatste tien jaar zijn geschreven en drie nieuw zijn. Vier van deze studies zijn van historische aard, de ander meer wijsgerig, etisch en actueel-politiek. 1. Anarchisme, inspiratiebron van vrijheid. 2. Aspecten van het anarchisme. 3. Anarchisme en wetenschap. 4. De rol van de staat. 5. Bureaucratie en parlementarisme. 6. Vakbeweging en depressie. 7. Bakoenin, Guevara en terreur. 8. Het dilemma van de macht. 9. Libertair en autoritair socialisme. 10. Miljeu en macht. 11. Ontwikkelingshulp. 12. Seksuele revolutie. 13. Europese illusies. 14. De commune van Parijs. 15. Nestor Machno. 16. Een Spaans dilemma. 17. Anarchisme in de Lage Landen.

MAANDBLAD DE GIDS, DUBBELNUMMER, SEPTEMBER 1979

Geheel gewijd aan twaalf essays van Anton Constandse.

1. Een kleine haven. (Jeugdherinneringen.) 2. Don Quijote, een droom. 3. Ontstaan van het christendom. 4. De nieuwe Leider en het individuele verzet. 5. De Bajes. 6. Proces wegens godslastering. 7. Het einde van het huwelijk. 8. Spanje en García Lorca. 9. Bronnen van onbehagen, 1964 - 1966, o.a. de Provo's. 10. De Welfare State. 11. Angst voor vrijheid. 12. Emilia, een historische novelle.

DE AS, DUBBELNUMMER, SEPTEMBER 1979.

Pamflet, Postbus 3199, Amsterdam.

Geheel gewijd aan Anton Constandse, zijn verhouding tot het anarchisme, zijn boeken, brochures en artikelen daarover geschreven, met fragmenten en reproducties van oude brochures over kapitalisme en fascisme, en van de radiorede in 1937 uitgesproken te Barcelona.